

Das Prinzip der Volkssouveränität als Grundlage der Rechtsträgerschaft und Anerkennung des ukrainischen Volkes als Subjekt in verfassungsrechtlichen Beziehungen

Vadim Mykolajowitsch Kortschaka

Doktorand am Lehrstuhl für rechtliche Grundfragen

der Fakultät für Recht und Massenkommunikation

Charkiwer Nationale Universität des Inneren

Ukraine

In diesem Beitrag werden die wissenschaftlichen Ansätze des Verständnisses der Begriffe staatliche und nationale Souveränität sowie der Volkssouveränität, ferner ihre Entwicklung und Wechselbeziehungen untersucht. Weiter geht es um die Charakterisierung des Prinzips der Volkssouveränität als Grundlage der Rechtssubjektivität des ukrainischen Volkes und schließlich um die Anerkennung des ukrainischen Volkes als Subjekt in verfassungsrechtlichen Beziehungen.

Der Autor kommt zu dem Ergebnis, dass die staatliche und nationale Souveränität sowie die Volkssouveränität sich objektiv ergänzen.

In seiner Untersuchung weist der Autor auf die Probleme bei der Implementierung der Volkssouveränität in den „Körper“ der ukrainischen Verfassung hin: Das ukrainische Parlament hat nur einmal im Namen des ukrainischen Volkes gehandelt – als es die Verfassung annahm; in keiner anderen Norm der ukrainischen Verfassung ist festgelegt, dass das Parlament im Namen des ukrainischen Volkes handelt. Die Gesetze werden nicht im Namen des „ukrainischen Volkes“ angenommen und der Präsident der Ukraine handelt „im Namen des Staates“ (Art. 102 II der ukrainischen Verfassung). Mehr noch, auch die Gerichte entscheiden nicht im Namen des ukrainischen Volkes sondern „im Namen der Ukraine“ (Art. 124 V der ukrainischen Verfassung). Also handeln die Gerichte nicht im Auftrag des Volkes, das die einzige Quelle jeglicher Gewalt in der Ukraine ist sondern im Namen des Staates. Die Verfassung spiegelt auch nicht wieder, dass die Organe der örtlichen Selbstverwaltung im Namen der entsprechenden örtlichen Bevölkerung handeln, also des Dorfes, der Siedlung, der Stadt, des Rayons oder des Oblasts.

Aus der Tatsache, dass die staatlichen Organe eine abgeleitete Befugnis wahrnehmen, folgert der Autor, dass es weitaus logischer wäre, in der ukrainischen Verfassung eine Regelung aufzunehmen, dass staatliche Organe (vor allem diejenigen, deren Mitglieder vom Volk gewählt werden) im „Namen des ukrainischen Volkes“ handeln.

**Принцип народного суверенітету як основа правосуб'єктності і визнання
Українського народу суб'єктом конституційно-правових відносин**

Корчака Вадим Миколайович

здобувач кафедри

загальноправових дисциплін

Факультету права та масових комунікацій

Харківського національного

університету внутрішніх справ

Україна

Основний Закон України, проголосивши в ст. 5, що носієм суверенітету в Україні є народ, визначив його участь в конституційно-правових відносинах і роль в Українському державотворенні. Водночас це вимагає детального дослідження правової природи народного суверенітету. Дане питання було об'єктом дослідження з боку таких сучасних вчених правників, як Тодики О.Ю., Ебзеева Б.С., Судницина Ю.Г., Скуратова Ю.І., Людвіка В. Д., Скакун О.Ф., Мірошніченка Ю.Р. та ін. Проте існує потреба систематизувати їх наукові погляди і на цій основі виробити своє авторське бачення сутності народного суверенітету як основи правосуб'єктності і визнання Українського народу суб'єктом конституційно-правових відносин. Це складає мету нашої наукової роботи.

Слід зазначити, що концепція народного суверенітету вперше була висловлена ще за часів феодалізму

депутатом від Бургундії Філіппом По у 1484 р. на зібранні Генеральних штатів у м. Тур (Франція)¹. Хоча сам термін «суверенітет» і поняття суверенітету вперше було сформульоване французьким мислителем Жаном Боденом, який у своїй праці «Шість книг про республіку» (1576 р.) позначив таким чином абсолютну і неподільну владу, що належала монарху і запропонував засновану на ньому концепцію державної влади. За Ж. Боденом – це постійна і абсолютна, найвища і невідчужувана влада в державі, яка здійснюється монархом в середині країни, так і за її межами. Він виключив наявність будь-якої іншої влади, яка могла б бути вищою за цю владу².

¹ Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. – Т. 4. – 720 с.

² Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – 784 с.

В подальшому ідея суверенітету була розвинута представниками школи природного права, які на цій основі виробили концепцію «народного суверенітету». У 1603 р. німецький юрист Йоганн Альтузій у своїй роботі «Політика», виходячи із школи природного права і договірної теорії виникнення держави і влади монарха, обґрунтував принцип невідчужуваності суверенітету народу і його право на активний супротив монарху, який порушує свій договір з народом щодо влади. На його думку, монарх, що не дотримується вимог договору, втрачає божий авторитет своєї влади, а народ, що його зняв, виконує при цьому тільки волю Божу. Альтузій вважав, що суверенну владу дає народу сам Бог, і вона належить народу завжди та є невідчужуваною, монарх же здійснює не своє, а чуже право, оскільки це право народу і він реалізує верховну владу, виходячи з договору між ним та народом. Таким чином народ зобов'язаний підкорятися владі монарха тільки до тих пір, поки останній дотримується вимог та умов договору, а якщо монарх порушує боже і природне право чи порушує закони держави, то він може бути повалений з трону³.

³ Годика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія / за ред. О.В. Петришина, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України. – Х.: Право, 2007. – С. 7-8.

Концепція Іогана Альтузія була продовжена відомим нідерландським правником Гуго Гроцієм, який у своїй працях (три книги «Про право війни та миру» (1625 р.) висловлював ідею договірної теорії виникнення держави. Однак він вважав, що установча влада народу є одноразовим актом передачі влади монарху і не розділяв думку, що народ має право у всіх без винятку випадках закликати володарів до відповідальності та стверджував, що держава як така і її народ є явищами ідентичними і рівнозначними. Він же розмежував поняття суверенітету і його носія та розглядав суверенітет не як саму державну владу, а як її особливу властивість і що поняття суверенітету змінювало свій зміст залежно від особливостей конкретного історичного періоду.

Певний внесок у становлення теорії народного суверенітету вніс і Томас Гоббс та інші мислителі того часу. У науковому обігу поняття «суверенітет народу» з'явилося в XVII ст. У цей же час під час англійської буржуазної революції концепція «народного суверенітету» закріплюється у програмних документах партії левелерів «Основні закони та вольності Англії», що декларував народ єдиним джерелом влади за своєю природою.

Проте найбільшого розквіту теорія народного суверенітету досягла напередодні Великої французької

революції у творах французького мислителя Жан-Жака Руссо, який у своїх наукових трактатах доводив, що єдиним сувереном та носієм влади є народ. Він визначав народний суверенітет як невідчужувану та неподільну владу народу, керовану його спільною волею. Народ, за його підходом, є суб'єктом та носієм суверенної влади, джерелом повноважень усіх органів держави. Тільки управління суспільними справами, яке підкоряється законам, що прийняті народом і реалізуються відповідно до його волі, є законним і справедливим. «Народ, котрий підкоряється законам, повинен бути їх творцем. Якщо ж закон не затверджений безпосередньо народом, це взагалі не закон», – писав він⁴. Таким чином, Ж.-Ж. Руссо практично не визнавав важливу роль у здійсненні народовладдя представницьких органів. Він прямо заперечував сумісність принципу народного суверенітету і представницької демократії. Саме під впливом праць Ж.-Ж. Руссо починають проводитись перші референдуми у Франції, входячи згодом у повсякденну практику її державотворення.

Варто відзначити, що такі ідеї французького мислителя мали своїх опонентів ще за часів французької революції. Найбільш знаними серед них були Шарль Монтескє та Емануїл Сійєс. Е

⁴ Руссо Ж.-Ж. Трактати. – М.: Политиздат., 1969. – С. 471.

Сійєс вважав, що переважна більшість громадян нездатна оцінювати зміст законів, які могли бути запропоновані на їх розгляд. На його думку, їм не вистачає освіти, щоб розуміти ці закони, і дозвілля, щоб їх вивчати.

Однак в цілому теорія народного суверенітету все більше отримувала своє визнання. У XVIII ст. ідея суверенітету народу як носія державної влади набула завершеності. У 1848 році вона знайшла своє нормативне закріплення у Конституції Франції 1848 р. Надалі у конституціях інших країн. Як зазначається у літературі: «Гене́за ідей державного і народного суверенітету пов'язувалася з еволюцією державного владарювання, зі змінами у суспільно-політичному житті, що зумовлювали цю еволюцію. Ідея суверенітету держави відобразила становлення і зміцнення абсолютизму. Поява ж ідеї народного суверенітету засвідчила зрушення у феодальному суспільстві в напрямі його історичної трансформації. Якщо ідея суверенітету держави слугує характеристиці державної влади загалом, то про народний суверенітет ідеться у зв'язку з визначенням її носія»⁵.

Сьогодні принцип народного суверенітету в загальному плані визнаний в

⁵ Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – 784 с.

конституційній практиці абсолютної більшості країн. Його проголошено «відправним конституційним принципом». Майже всі конституції в тих чи інших формулюваннях містять положення про те, що влада (суверенітет) належить народу, походить від народу⁶: «Всі влади походять від народу. Вони здійснюються у порядку, встановленому конституцією» (ст. 25 Конституції Бельгії); «Суверенітет належить народу, котрий реалізує його у формах і межах конституції» (ст. 1 Конституції Італії). Іноді замість народного суверенітету декларується національний суверенітет. «Національний суверенітет належить іспанському народу, від якого походять повноваження держави» (ст. 1 Конституції Іспанії). Подібний текст містить конституція Франції: «Національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників і шляхом референдуму» (ст. 3 Конституції Франції).

Однак таке визнання і конституційне закріплення принципу народного суверенітету не свідчить, що у правовій науці має місце однозначне його сприйняття.

Традиційно в науці конституційного права виділяють три різновиди суверенітету: державний, національний і народний. Ряд авторів

⁶ Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Р.В. Енгибарян. – М., 2007. – С. 180.

вважають, що ґрунтуючись на принципі неділимості суверенітету, зазначені три види суверенітету можна ототожнити. Зокрема, російський вчений Б.С. Ебзеев стверджує, що сам зміст принципу суверенітету виключає одночасне існування декількох суверенних влад в одній державі. Тобто, на його думку, говорячи про три види суверенітету, мається на увазі різні аспекти однієї і тієї ж категорії і різних підходах до її забезпечення⁷. Однак така позиція підпадає під критику. Як стверджує В.М. Шаповал, державний суверенітет і народний суверенітет – це поняття, пов'язані з явищем державного владарювання. Вони об'єктивно взаємодоповнюються, але різняться між собою⁸. Це ж можна сказати і щодо національного суверенітету.

Можемо констатувати, що в правовій науці поняття державного суверенітету трактується як верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах. Держава розглядається як носій суверенітету, який має дві якості: 1) верховенство держави означає дію в межах її території тільки одної влади, яка є основою повноважень

⁷ Эбзеев Б.С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. М., 2005. – С. 340-341.

⁸ Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – С. 684.

всіх державних органів та посадових осіб;
 2) незалежність влади в міжнародних відносинах – це її непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі, владі інших держав. Хоча в літературі називаються і інші риси суверенної держави: а) незалежність і самостійність державної влади; б) територіальну цілісність держави; в) наявність власної правової системи; г) розповсюдження юрисдикції держави на всю територію країни⁹; або ж: а) єдність влади, що виражається в наявності єдиного вищого органу чи системи органів, які складають у своїй сукупності вищу державну владу; б) монополія або концентрація владного примусу в руках держави в особі її органів; в) необмеженість державної влади; г) зовнішня незалежність держави¹⁰. А, виходячи з Декларації Про державний суверенітет України, можна виділити такі риси державного суверенітету, як: а) верховенство влади Республіки; б) самостійність влади України; в) повноту влади; г) неподільність влади Республіки в межах її території; д) незалежність у зовнішніх зносинах; е) рівноправність у

зовнішніх зносинах¹¹. Проте зазначені риси виступають деталізуючими по відношенню до таких рис державного суверенітету, як верховенство держави на своїй території і незалежність держави у міжнародних відносинах.

Що ж стосується національного суверенітету (суверенітету націй) то у більшості джерел поняття національного суверенітету зводиться до поняття суверенітету народу. Як зазначають укладачі «Юридичної енциклопедії», ідея суверенітету народу як носія державної влади набула завершеності у 18 ст. Саме тоді в Європі активізувався процес виникнення національних держав. У зв'язку з цим народний суверенітет тоді нерідко сприймався і визначався саме як національний суверенітет (ст. 3 Декларації прав людини і громадянина 1789). Подібно визначений носій (джерело) державної влади і в сучасних конституціях деяких країн (Бельгії, Іспанії, Люксембургу, Польща, Туреччини та ін.). В такому сенсі термін «суверенітет національний» є синонімом терміну «народний суверенітет»¹².

Хоча сьогодні під народним суверенітетом традиційно розуміють:

⁹ Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія / за ред. О.В. Петришина, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України. – Х.: Право, 2007. – С. 117.

¹⁰ Левин И.Д. Суверенитет. – СПб: Издательство «юридический центр Пресс», 2003. – С. 72.

¹¹ Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 30. – Ст. 429.

¹² Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – С. 685.

належність публічної влади народу, верховенство тієї влади, якою володіє народ як суб'єкт суверенітету¹³; реальне повновладдя народу, яке забезпечується суверенними правами народу у всіх сферах суспільного життя і реалізується шляхом системи інститутів демократії¹⁴.

Водночас в енциклопедичній та іншій науковій літературі може даватися більш деталізована характеристика народного суверенітету. Наприклад, в юридичній енциклопедії зазначається: народний суверенітет (франц. *souverainete*, первісно – вершина, верховна влада, від лат. *superus* – верхній) – один з основних принципів міжнародного та конституційного права, що передбачає визнання народу єдиним джерелом влади в державі та його виключного права на зміну конституційного ладу. Народ здійснює свою владу безпосередньо (референдуми, вибори та інші форми безпосередньої демократії) і через представницькі органи та посадових осіб держави і місцевого самоврядування¹⁵.

Український науковець В.Д. Людвік сутність народного суверенітету зводить

¹³ Манелис Б.Л. Проблема суверенитета и ее значение в современных условиях. Ташкент, 1964. – С. 11.

¹⁴ Судницын Ю.Г., Скуратов Ю.И. Конституционное обеспечение суверенитета народа в Советском государстве // Советское государство и право. – 1981. – №1. – С. 23.

¹⁵ Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. – Т. 4. – С. 61-62.

до таких положень: народ є єдиним джерелом верховної влади в державі; публічна влада існує виключно в його інтересах; народу має належати верховенство права вирішення найважливіших питань державного та суспільного життя, формування органів публічної влади, що здійснюватимуть функцію політичного управління, а також право контролю за їх діяльністю. Науковець визначає народний суверенітет як політико-юридичну властивість народу, що означає його здатність та реальну можливість бути верховним і повновладним суб'єктом у вирішенні найважливіших питань внутрішньої і зовнішньої політики у формах, що не заборонені Конституцією і законами¹⁶.

Згідно Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05 жовтня 2005 року положення Конституції України «носієм суверенітету... є народ» закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу¹⁷.

¹⁶ Людвік В. Д. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – Харків, 2009. – С. 15.

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України по справі № 1-5/2005 від 05 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України, 2005. – №41. – Ст. 31.

В окремих джерелах говориться, що сутність концепції народного суверенітету в тому, що народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в суспільстві і державі, йому належить вся повнота влади, яка здійснюється в трьох формах – державній, суспільній і владі місцевого самоврядування¹⁸; повновладдя народу, тобто володіння народом соціально-економічними і політичними засобами для реальної участі в управлінні справами суспільства і держави¹⁹ чи досить близько до цього, – це повновладдя народу, тобто володіння народом соціально-економічними і політичними засобами, які всебічно і послідовно забезпечують реальну участь всіх соціальних груп прошарків в управлінні справами суспільства і держави²⁰; або ж дається характеристика народного суверенітету як одного з принципів організації демократичної держави, сутність якого полягає в тому, що народ визнається джерелом влади в країні, органи ж державної влади повинні діяти від імені народу і в його інтересах. Юридично

¹⁸ Конституционное право. Энциклопедический словарь. /Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА.М), 2000. – С. 563.

¹⁹ Энциклопедический юридический словарь /Под общ. ред. В.Е. Крутских. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М, 1998. – С. 308.

²⁰ Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. – М.: Издание г-на Тихомирова М.Ю., 1998. – С. 431.

принцип суверенітету народу виражається в наявності комплексу соціально-економічних, політичних, організаційних і специфічних юридичних механізмів, завдяки яким народ здійснює вплив на управління суспільством і державою. До їх числа відносяться, перш за все, інститути безпосередньої і представницької демократії²¹.

Російський вчений О.О. Югов пропонує виділяти три аспекти народного суверенітету: 1) домінуючу ідею сучасного прогресивного політичного і правового світогляду про організацію публічної влади; 2) конституційний принцип демократичного суспільно-політичного розвитку; 3) найважливіший політико-правовий інститут конституційного права²².

О.Ф. Скакун та Д.А. Бондаренко стверджують, що суверенітет народу (англ. *sovereignty of people*) – означає верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо або через представницькі органи приймати участь у формуванні політики своєї країни, складу її органів, контролювати діяльність державної влади. Характерними рисами народного суверенітету вони називають: 1)

²¹ Конституционное право: Словарь / Отв. ред. В.В. Маклаков. – М.: Юристъ, 2001. – С. 482.

²² Югов А.А. Правовые основы публичной власти в Российской Федерации / А.А. Югов. – Екатеринбург. Изд. дом «УрГЮА», 1999. – С. 44.

бути джерелом і носієм верховної влади в країні; 2) формувати представницькі органи; 3) делегувати свої повноваження представницьким органам влади; 4) мати свій статус в державі, який закріплений в конституції; 5) приймати участь в законотворчій діяльності; 6) здійснювати контроль за діяльністю представницьких та інших органів влади тощо. «Суверенітет народу, – пишуть О.Ф. Скакун та Д.А. Бондаренко, – передбачає дію принципу «верховенства волі більшості при дотриманні прав меншості»²³.

Є і інші підходи науковців - правників щодо розуміння правової природи і рис народного суверенітету.

В цілому, виходячи з характеристик державного, національного і народного суверенітетів, можна зробити висновок, що вони не тотожні поняття. Тому ми не поділяємо точку зору, викладену у свій час в літературі, що суверенітет являє собою властивість певних форм спільноти людей, який виражається в їх самостійності і незалежності в загальних справах (завданнях, функціях), які поєднують людей в дану спільноту. Прихильники цього підходу пишуть: «До найбільш значних форм історичної спільноти такого роду в сучасний період відносяться

²³ Скакун О.Ф., Бондаренко Д.А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / Под общ. ред. проф. Скакуна О.Ф. – Харьков: Эспада, 2007. – С. 387.

держава, народ і нація. Кожна з них пов'язує людей складними і багаточисельними суспільними відносинами. Звідси три різновиди суверенітету, які діють одночасно»²⁴.

Нам ближча позиція відомого радянського державознавця Б.В. Щетиніна, який стверджував, що три різновиди суверенітету – народний, державний і національний – є самостійними, але не супротивними один одному. Він вважав, що державний, національний і народний суверенітети можуть при необхідності виступати в якості єдиного суверенітету радянського народу, (наприклад, при виборах до Рад або ж всенародному голосуванні), так і самостійно, коли народ виступає як соціальна (наприклад, при визначенні правил соціалістичного гуртожитку людей), державна (наприклад, у правотворчості), або національна (наприклад, у питаннях визначення форм національної державності) спільнота. У даному випадку, зазначав Б.В. Щетинін, мається на увазі не весь народ, а окремі нації чи народності²⁵.

Хочемо відзначити, що державний, національний і народний суверенітети різняться за своєю суттю і в той же час

²⁴ Советское государственное право: Учебник для юрид. ин-тов и фак-тов / Под ред. проф. А.И. Лепешкина. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 102.

²⁵ Щетинин Б.В. Проблемы теории советского государственного права. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 12-13.

дуже взаємопов'язані між собою правові явища, які, у свою чергу, пов'язані з явищем владарювання і в основі яких лежить верховенство, самостійність влади і незалежність у вирішенні внутрішніх і зовнішніх справ.

Державний, національний і народний суверенітети об'єктивно взаємодоповнюються. При цьому народний суверенітет – як здійснення всієї повноти влади народом – можна вважати передумовою чи серцевиною і державного суверенітету, і національного суверенітету. Це проявляється у тому, що реалізація народного суверенітету можлива тільки зі створенням держави чи державного утворення, оскільки тільки в цьому випадку волі народу надається державно обов'язкова сила, коли народ безпосередньо (шляхом референдуму, виборів органів публічної влади чи іншої форми безпосередньої демократії) або через органи влади приймає рішення державного характеру. Ці рішення обов'язкові для всіх, вони виконуються добровільно, а за необхідності, забезпечуються організаційним впливом і примусовою силою держави. Водночас суверенітет дозволяє державі виступати від імені народу у міжнародних відносинах, надає їй можливість бути офіційним представником держави у відносинах з міжнародною спільнотою.

Що ж до національного суверенітету, то його реалізація повинна поєднуватися з

настроями та побажаннями громадян інших національностей, що проживають на цій же території. Якщо національний суверенітет приводить до проголошення держави тільки однієї нації, це може уразити інтереси громадян інших національностей і навіть викликати протистояння між ними. Тому, як пишуть науковці, багатонаціональна держава в особі своїх вищих органів повинна бути носієм суверенітету не якої-небудь окремої нації, а суверенітету, що належить саме даній багатонаціональній державі, яка виражає як загальні інтереси всіх об'єднаних націй, так і специфічні інтереси кожної з них²⁶. А дослідники національного суверенітету О.Ф. Скакун та Д.А. Бондаренко уточнюють цей момент: «Суверенітет національний, по суті, виступає формою прояву народного суверенітету»²⁷.

Отже, можна резюмувати, що народний суверенітет, з одного боку, кореспондується з державним суверенітетом, коли народом вважаються всі громадяни, що проживають на території країни, і який визнається носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, з другого боку, – з національним

²⁶ Хропанюк В.Н. Теория государства и права: Учебное пособие /Под ред. проф. В.Г. Стрекозова. – М.: «Дабахов, Ткачев, Димов», 1995. – С. 61-62.

²⁷ Скакун О.Ф., Бондаренко Д.А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) /Под общ. ред. проф. Скакун О.Ф. – Харьков: Эспада, 2007. – С. 388.

суверенітетом, коли народом визнаються громадяни всіх національностей, що проживають на території країни, і у сфері державотворення втілюються інтереси головної (титульної) нації та захищаються інтереси громадян держави інших національностей.

Категорія «народний суверенітет» має самостійну структуру – стійку сукупність елементів і відношень між ними. Актуальність дослідження питання структури категорії «народний суверенітет» обумовлена тим, що при її розкритті стає можливим відобразити зв'язок народного суверенітету і влади народу, а також реалізацію цієї влади народом і участь народу в конституційно-правових відносинах.

У науковій літературі є різні точки зору щодо структурного розуміння народного суверенітету. Зокрема, В.Т. Кабишев виділяє такі елементи структури народного суверенітету як: 1) загальна суверенна воля народу; 2) народне представництво; 3) політична відповідальність посадових осіб і депутатів²⁸. Ю.І. Скуратов ці елементи відносить до функціональної структури народного суверенітету, яку складають: суверенна воля народу, державне

²⁸ Кабишев В.Т. Конституционное обеспечение народного суверенитета СССР // Проблемы конституционного права. Выпуск №1(2). – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1974. – С. 14.

керівництво суспільством в інтересах суспільства і при його участі; народне представництво; пряме народовладдя; високий рівень політичної інформованості народу по питанням внутрішньодержавної і міжнародної політики; систему соціального контролю народу за діяльністю органів влади і посадових осіб; політичну відповідальність депутатів і посадових осіб перед народом²⁹. В той час як логічна структура, на його думку, включає в себе наступні елементи: сутність, зміст, основи, суб'єкт, об'єкт, форми, гарантії народного суверенітету.

Дещо інший склад структури народного суверенітету пропонує І.Є. Фарбер, який включає в нього поряд з суб'єктом суверенітету як його безпосереднього носія, а також здійснення суверенітету, який протікає в суспільних відносинах, і об'єкт суверенітету³⁰.

На наш погляд, найбільш вірною позицією є підхід Ю.І. Скуратова на тій підставі, що саме здійснення суверенітету не може бути структурним елементом, так як самі права (які складають зміст суверенітету), володіння ними не означає

²⁹ Скуратов Ю.И. Конституционное регулирование народного суверенитета в СССР (опыт систематизации основных институтов): автореф. дис. ... канд. юрид. наук., 12.00.02. – Свердловск, 1977. – С. 13.

³⁰ Фарбер И.Е. Социализм и народный суверенитет // Вопросы советского государства и права в свете решений XXIV Съезда КПСС. Межвузовский тематический сборник. Выпуск 1-2. Иркутск, 1972. – С. 24.

обов'язкове користування ними. А елементами структури народного суверенітету виступають сутність, зміст, основи, суб'єкт, об'єкт, форми, гарантії народного суверенітету.

Варто також відзначити, що зміст народного суверенітету як ядро його структури, що виражене в верховенстві народу у всіх сферах діяльності держави, включає великий комплекс соціально-економічних, політичних та ідеологічних суспільних відносин. В якості системоутворюючих зв'язків, які визначають структуру всіх даних суспільних відносин між народом і державою, виступають суверенні права народу, які в своїй сукупності і характеризують зміст його суверенітету, однак народний суверенітет це не проста сукупність суверенних прав. Як зазначає І.Д. Левин, права, а конкретно, суверенні права народу, складають зміст народного суверенітету, але не тотожні йому. Суверенітет не складається з прав; він є підставою прав, відображаючи разом з тим і характер здійснення цих прав³¹. Суверенітет – не просто певний обсяг компетенції, який можна ділити з ким-небудь, а це політико-правова якість держави.

³¹ Левин И.Д. Суверенитет. – СПб: Издательство «юридический центр Пресс», 2003. – С. 80.

Закріплення в Конституції України суверенітету народу говорить про побудову системи держави і права в Україні на основі доктрини природних та невідчужуваних прав людини. Саме Український народ делегував частину своєї природної свободи на користь державної влади та наділив державу повноваженнями вимагати від кожного індивідуума виконання дій та рішень органів державної влади в межах, встановлених Українським народом в Конституції України³².

Принцип народного суверенітету – це не просто «ідея», «ідеал», а це водночас засади, на яких базуються всі положення нашого Основного Закону держави, головний стрижень конституційно-правового регулювання суспільних владних відносин в Україні, а також ідеал, що визначає вектор розвитку нашої країни та суспільства. І, як зазначає з цього приводу Мірошніченко Ю. Р., саме крізь призму принципу народного суверенітету слід аналізувати норми Конституції України з метою створення такої суспільно-політичної моделі України, яка б заохочувала і забезпечувала свободу політичної участі та пряме народовладдя в усіх його проявах і на всіх рівнях –

³² Щербанюк О.В. Визначальна роль народного суверенітету для конституційного принципу народовладдя // Альманах права. «Основоположні принципи права як його ціннісні виміри». – К.: Національна академія наук України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2012. – № 3. – С. 464.

державному, місцевому, професійному тощо³³.

Суверенітет народу – це першоджерело права. «Саме у відповідності з суверенною волею народу – пише Б.С. Ебзеев – визначається система основних прав і свобод людини і громадянина, які покладають безпосередні юридичні обов'язки на законодавчу, виконавчу і судову владу»³⁴.

Народний суверенітет означає, що народ ні з ким не ділить свою владу (і нікому її не передає), здійснює її самостійно і незалежно від будь-яких соціальних сил, використовує виключно у власних інтересах. Народний суверенітет неділимий, має і може мати лише одного суб'єкта – народ. І цей народ наділений реальною можливістю вирішувати питання державного характеру, самому вирішувати свою долю, важливі питання державного і суспільного розвитку, формувати напрямки внутрішньої і зовнішньої політики своєї держави, визначати механізм державної влади, контролювати діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування і т. ін.

Народний суверенітет – це не зовнішня по відношенню до народу, не,

³³ Мірошніченко Ю.Р. Проблеми конституційно-правового регулювання реалізації принципу народного суверенітету як фундамент народовладдя в Україні // Право України. – 2011. - №8. – С. 262-273.

³⁴ Эбзеев Б.С. Конституция. Демократия. Права человека. – Москва. Черкесск: АО «ПУЛ», 1992. – С. 171.

так звана, «стороння» риса, а внутрішньо притаманна народу якість, яка реалізується, як ми уже говорили, за умови формування суверенної держави. При цьому слід зазначити, що, на наш погляд, при характеристиці цього аспекту народного суверенітету варто виокремити таку категорію, як «суверенність», і уточнити, що народ наділений суверенністю, що виступає об'єктивною, невід'ємною, внутрішньо, притаманною йому властивістю, і народним суверенітетом, який виступає уже практичною реалізацією суверенності народу в конкретних державно-правових формах.

В аспекті досліджувальної проблематики хотілось би звернути увагу на певні проблеми імплементації принципу народного суверенітету в «тіло» Конституції України, про які говориться у вітчизняній літературі. Так, виходячи з того, що всі органи державної влади реалізують вторинну владу, яка є похідною від носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, то логічним було б вживання в Конституції України положення про те, що той чи інший орган державної влади (особливо, склад якого обраний народом) діє «від імені Українського народу». Проте, згідно з Основним Законом держави: Верховна Рада України діяла від імені Українського народу лише один раз, – приймаючи

Конституцію України; в жодній же іншій нормі Конституції України не зафіксовано, що парламент діє від імені Українського народу; закони також не приймаються «іменем Українського народу»; Президент України діє «від імені держави» (ч. 1 ст. 102 Конституції України). Більш того, навіть судові рішення ухвалюються судами не іменем Українського народу, а «іменем України» (ч. 5 ст. 124 Конституції). Тобто, правосуддя здійснюється не за дорученням народу, який є єдиним джерелом всієї (і будь-якої) влади в Україні, а за дорученням і від імені держави. У Конституції України також не відображено, що органи місцевого самоврядування діють від імені територіальних громад відповідних сіл, селищ, міст, районів, областей³⁵.

³⁵ Мірошніченко Ю.Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: Монографія. / за ред. О.Л. Копиленка. – К.: «Фенікс», 2012. – С. 67-68.